

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori Disszertáció Tézisei

Tevesz László

A liberális magyar nemzetfogalom kialakulása

Történettudományi Doktori Iskola

Dr. Erdődy Gábor (DSc), a Doktori Iskola vezetője

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program

Dr. Varga Zsuzsanna (CSc), a Doktori Program vezetője

A bizottság elnöke:	Dr. Erdődy Gábor (DSc)
Felkért bírálók:	Dr. Miskolczy Ambrus (DSc) Dr. Veliky János (CSc)
Titkár:	Dr. Manhercz Orsolya (PhD)
Tagok:	Dr. Dobszy Tamás (PhD) Dr. Velkey Ferenc (CSc) Dr. Völgyesi Orsolya (PhD)
Témavezető:	Dr. Gergely András (DSc)

Budapest, 2015

I.

Szakedolgozatunkat továbbgondolva, amely a reformkori liberális nemzetfogalmat az államnemzet-kultúrnemzet tipológia szerint elemezte, eredetileg a nemzet politikai és kulturális dimenziója közötti kölcsönhatásról akartunk írni. Ám kutatásaink során arra jutottunk, hogy a nemzet politikai dimenziója messze többet takar, mint amit akár a magyar rendi nemzet werbőczyánus felfogásából, akár a francia államnemzet elméleti modelljéből vagy az állampolgári jogegyenlőség normájából kiindulva le lehet írni. Ennek fényében módosítottuk a témánkat, s figyelmünket a politikai nemzet fogalma mögött húzódó gazdag hagyományok felé fordítottuk. A kérdésben elmélyülve meggyőződésünkkel vált, hogy a reformkori liberális ellenzék a polgári szabadság részeként értelmezett *társadalmi önkormányzatiság* igényét, illetve a szabadság fenntartását szolgáló *érdekegyesítés* gondolatát nem a felvilágosodás természetjogi eszmeköréből vagy az írott alkotmányon nyugvó jogállamiság ideájából vette, hanem a nyugati szellemi élettel már a 17. században is élénk kapcsolatban álló magyar rendiség politikai örökségéből merítette. Hogy e tézisünk még véletlenül se tűnjék felvilágosodás-ellenesnek, úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar felvilágosodásnak volt egy tősgyökeres ága, amely a kora újkori magyar politikai gondolkodásból sarjadt; a jozefinizmus és a nyugati felvilágosodás termékenyítő hatása alatt kezdett nőni; s belőle fejlődött ki a reformkori ellenzéki liberalizmus. Természetesen nem folytonosságot feltételezünk az 1608-ban megszilárduló magyar rendiség és a reformkori politikai gondolkodás között, hanem kora újkori *előzményeket, előfeltételeket, előképeket* keresünk, s ezek 1790 utáni *dinamikus átalakulását* igyekszünk nyomon követni. Egészen pontosan azt állítjuk, hogy a nemesi kiváltságokon túlmutató társadalmi önkormányzatiság igénye és az érdekegyesítés gondolata már a 17. században megjelent, s ez az örökség – akár eleven hagyományként, akár újrafelfedezés révén – fontos szerepet játszott a liberális eszmerendszer és nemzetfogalom megformálódásában.

II.

A magyar liberalizmus kialakulását vizsgáló írásművek narratív kereteit jórészt a felvilágosodás nagy elbeszélése körvonalazza. A kérdéssel foglalkozó csaknem minden szerző a felvilágosodás filozófiájából eredő korszerű „polgáris” politikai normákat – a jogegyenlőséget, a hatalommegosztás elvét, a népszuverenitás tanát és a parlamentnek felelős kormányzat igényét – keresi a forrásokban, illetve a felvilágosodás és a liberalizmus közötti folytonosságot akarja bizonyítani vagy cáfolni. A rendi hagyományok e nézőpontból csupán az „idegen” abszolutizmus ellenében és a vármegyei rendszer alapjainak megőrzése mellett,

illetve a nemesség mozgósítása érdekében felhasználható érvkészletként vették számba. Ez a megközelítés kétség kívül nagyszabású történeti eredmények megszületéséhez járult hozzá, de a modern európai politikai gondolkodás, s azon belül a magyar liberalizmus belső vitáinak egyik nagyon fontos, lényegi vonatkozásáról tereli el a figyelmet. A felvilágosodás és a liberalizmus külföldi és magyar képviselőinek ugyanis kulcskérdés volt, egyszersmind áthidalhatatlan szemléletbeli eltérést tükrözött, hogy miként viszonyuljanak a rendiség korából öröklött intézményi-eszmei hagyományokhoz, s e hagyományok fényében hogyan értelmezzék állam és társadalom korszerű (azaz modern) viszonyát.

Mivel disszertációnk ebből a szempontból vizsgálja a magyar liberalizmus szövegeit, szakítanunk kellett a felvilágosodás normáira, a francia nemzetfogalomra és a jogállamiság kialakulására összpontosító megközelítésekkel. Szövegelemzéseink történeti kereteinek felvázolásához felhasználtuk azokat a honi fejtegetéseket, amelyek az európai és a magyar rendiséget a kedvező színben tüntetik föl, nagy hangsúllyal emlegetik a rendiség keretei között működő magyar önkormányzatiság gazdag örökségét. S felhasználtuk azokat az újabb keletű, a honi esztétörténet szempontjából eleddig nem kellően kiaknázott külföldi koncepciókat, amelyek nemcsak árnyalják, hanem lényegesen át is rajzolják a „homogén” nyugatról korábban megalkotott egyoldalú képet: a polgárosodás folyamatából a társadalmi önszerveződés tényezőit domborítják ki, vagy éppen az állami centralizációról fogalmazznak meg éles kritikát. E magyar és külföldi írások segítségével a francia fejlődés, a racionálisan megszervezett egységes állam, a felvilágosodás és a jogállamiság mellett a rendi hagyományok formálódására is kellő figyelmet fordítottunk. Ekképpen igyekeztünk a maga dinamizmusában, sajátos összetettségében és általános európai összefüggéseiben megragadni azt a bonyolult folyamatot, ahogyan abszolutizmus és rendiség, állam és társadalom, kormányzat és önkormányzat kölcsönhatásából kiformálódott a modern európai politikai kultúra, s ennek részeként a magyar liberalizmus.

III.

Az alcímbe szereplő 1790-es esztendő a magyar felvilágosodás szimbolikus dátuma – bár a felvilágosodás térnyerése a korábbi években történt meg, egységes politikai programmal ekkor léptek elő a felvilágosodás magyar képviselői. Az 1844-es dátumot pedig azért választottuk, mert azzal, hogy Kossuth távozni kényszerült a Pesti Hírlap éléről, az ellenzéki liberális eszmerendszer kikristályosodásának folyamata nagyjából lezárult. Innentől a liberalizmus belső vitája, centralisták és ellenzékiek eszmecseréje, illetve ezzel párhuzamosan

az ellentétek elsimítása és a liberális mozgalom párttá szerveződése kötötte le a szabadelvű magyar politikusok figyelmét.

Mivel a hosszabb időtartamban kirajzolódó eszmetörténeti tendenciák megvilágítására, a korszakokon átívelő intézményi-gondolati hagyományok feltárására és a tágabb összefüggések bemutatására törekedtünk, rugalmasan kezeltük ezeket a kereteket. Nem törekedtünk az 1790 és 1844 közé eső időszak minden forrásának alapos feldolgozására; ugyanakkor mind térben, mind időben kiléptünk a címben felállított korlátok közül.

Témánkhoz madártávlatból közelítettünk. Az európai összefüggések felvázolása érdekében a 17-18. századi angolszász, francia, holland és német politikai kultúra világába kalandoztunk el. A magyar nyelvű nyilvánosság szellemi forrásvidékének feltérképezése érdekében a kora újkori magyar politikai gondolkodás legfontosabb kútfőit fogtuk vállat, s nagy vonalakban összefoglaltuk, hogy a korabeli szellemi elit mivel lépett túl Werbőczy kirekesztő nemesi közösségfelfogásán. Szűken vett témánkhoz érve a kora újkori rendi örökség újkori továbbformálódását igyekeztünk megragadni, a legfontosabb csomópontokra összpontosítva. Végül bemutattuk, hogy a rendiség régi és újabb hagyományaiból miként bontakozott ki reformkori liberális politikai nemzet koncepciója.

Módszereinkből következően a források kiválasztásánál elsősorban arra voltunk tekintettel, hogy egy-egy korszakban mely szövegek bírtak közvélemény-formáló erővel. A kora újkori magyar politikai gondolkodás termékeiből a viszonylag széles körben ismert, nyomtatott vagy kéziratos formában olvasott röpiratokat és prédikációkat, illetve a szóbeliség útján is terjesztett paszkvillusokat és „kuruc” költeményeket használtuk föl. A felvilágosodás és a romantika korszakából a legnépszerűbb politikai programokat és az első magyar nyelvű folyóiratok (a Magyar Museum, a Mindenest Gyűjtemény, az Uránia és a Tudományos Gyűjtemény) legjelesebb cikkeit vetettük vizsgálat alá. A reformkorból pedig ugyancsak a közismert politikai röpiratokat, az 1832-36-os országgyűlés liberális vezérszónokainak felszólalásait, valamint az Athenaeum és a Pesti Hírlap témánkba vágó értekezéseit, vezércikkeit vontuk be a szövegelemzés körébe. Itt még egyszer hangsúlyozzuk: nem a reformkor minden egyes forrásának újraértelmezése volt a célunk, hanem a magyar politikai gondolkodás hosszú időtartamban kimutatható átalakulását igyekeztünk nyomon követni.

IV.

A kérdés európai összefüggéseit illetően abból indultunk ki, hogy a felvilágosodás és kora újkori előzményei nem szűkíthetők a szerződéselméleti természetjogi fejtegetésekre és a modern államfogalom kialakulására, hiszen a 17-19. századi európai politikai gondolkodás

rendkívül sokszínű jelenség volt, s többféle politikai irányzatra bomlott. Vagyis a természetjogról, a szabadságról, a törvények uralmáról és a közjóról szóló „nyugati” tanok korántsem a felvilágosodás hatására megjelenő és elterjedő, bármely társadalomban változtatás nélkül érvényesíthető egységes nézetrendszer részei voltak, hanem mélyen benne gyökereztek a nyugati civilizáció politikai-kulturális hagyományába, s társadalmanként, sőt, politikai csoportonként eltérő jelentést hordoztak.

Az francia, porosz és Habsburg államhatalom támogatóinak és híveinek körében a természetjogi normák érvényesülése állam és egyén viszonyára szűkült. A „felvilágosult abszolutizmus”, a „törvényes despotizmus” szószólói a társadalom önszerveződését biztosító köztes testületeket kiiktatták volna a közjót és a szabadságot szolgáló tényezők közül. Ebben a felfogásban az erős állam veszi kézbe a társadalmi élet ellenőrzését. Aprólékosan kidolgozott szabályokkal megszervezi a közoktatást, a közegészségügyet; precízen számon tartja állampolgárait; centralizálja a közigazgatást; s az állam hatékony működése érdekében előmozdítja az állam alattvalóinak boldogulását, gyarapodását, jólétét. Noha a felvilágosult abszolutizmus Franciaországban kérész életű volt, a Habsburg monarchiában elbukott, s Poroszországban is alkalmazkodnia kellett az új idők kihívásához, szellemi öröksége tovább élt: részint az „egy és oszthatatlan szuverenitás” francia igényében, részint a bécsi és berlini „hivatalnoki liberalizmus” államközpontú programjában.

Azokban az országokban ahol a nemzeti abszolutizmus nem alakult ki vagy nem játszott jelentékeny történelemformáló szerepet – Angliában, Hollandiában és az Egyesült Államokban – a természetjogi államközpontú értelmezése eleve csekély népszerűségnek örvendett. S ugyancsak gyanakodva tekintettek a központosított államra a francia, a porosz és a Habsburg állam politikai ellenfelei: Montesquieu, Tocqueville, Constant, Möser vagy a délnémet liberálisok. E körökben az ősi alkotmányosság gondolata, a régi jó törvények és szokások érvrendszere, az antik-humanista hazafiság eszménye, a korporációk, testületek, parlamentek, bíróságok, területi és helyi önkormányzatok hagyománya dívott; a szabadság, a közjó és a törvények uralma a társadalmi önszerveződés igényéhez kötődött; a zsarnokság veszélye az államhatalom terjeszkedésében testesült meg. Amíg tehát az egyik felfogás szerint a régi intézményeket felszámoló *állam*, addig a másokban a régi intézmények keretei között önszerveződő *társadalom* szolgálja közjót, védi a szabadságot, teljesíti ki a civilizáció folyamatát.

Magyarországon mindkét nagy európai hagyománynak megvolt a helyi változata. Az államközpontú koncepciót az udvari körök alakították ki – már a 17. század végén, s még inkább a 18. század utolsó harmadában –, a társadalomközpontút pedig a sérelmi politikát

folytató művelt nemesség képviselte. Itt mindenképpen hangsúlyoznunk szükséges, hogy sérelmi politika alatt a 17. századtól nem pusztán a nemesi kiváltságok védelme értendő. A „rég magyar szabadság” (a 18. század végétől másképpen az „ősi alkotmány”) olyan sarkalatos törvényeken, koronázási hitleveleken és a szokásjogi hagyományokon alapult, amelyek az országgyűlés törvényhozó jogkörén túl biztosították a szabad királyi városok és a szabad kerületek kiváltságait, illetve a mezővárosok és a falvak vallási önkormányzatát. Sőt, a szokásjog részeként minden helyi közösség sajátos „rendtartását”, önálló jogi személyiségét és valaminő önigazgatási jogkörét elismerték. Ezen felül a művelt nemesség és az ország közügyeiben járatos egyházi értelmiség a magyar szabadság igényét a korbéli nyugati szellemi életből átvett korszerű gondolatokkal fűzte egybe. Fontosnak tartották, hogy érvényesüljön a klasszikus értelemben vett törvények uralma és megvalósuljon az egész társadalmat átfogó közjó, hogy a nemesség vállaljon áldozatokat a szabadságért és enyhítsen a szegény községekre nehezedő. S már ekkor számos szövegben központi gondolatként szerepel: a rendeknek és a felekezeteknek össze kell fognia ahhoz, hogy az ország kiemelkedjék kétségbeesítő állapotából. Vagyis a magyar szabadság hangoztatása a rendi keretek között is kifejezhetett a nemesi kiváltságvédelmen és a werbőcziánus közösségfelfogáson jócskán túlmutató tartalmat.

V.

Nem tudjuk pontosan, hogy a 17. századi magyar politikai gondolkodás és a magyar felvilágosodás között miféle kapcsolat volt, de az biztos, hogy a 18. század végi magyar politikai elit nem csupán a nyugati felvilágosodás és a jozefinizmus gondolatait használhatta föl, hanem a magyar politikai gondolkodás kora újkori örökségére is támaszkodhatott. A magyar szabadkőműves páholyok művel közönsége kezdetben rokonszenvvel kísérte a józsefi törekvéseket, ugyanakkor a régi intézmények felszámolását a kezdetektől fogva rossz szemmel nézte. II. József halála után pedig a kormányzat központosítási céljaival szembenálló, az önerőből kivitt óvatos reformok igényét hangoztató érvrendszert és programot alakított ki. A magyar hagyományokat és az új gondolatokat politikai síkon szintetizálta a nemesi ellenállás vezére, Ócsai Balogh Péter. A tágabb értelemben vett régi magyar szabadság és a közösségi összefogás 17. századi magyar koncepcióját gondolta tovább a felvilágosodás jegyében. A rendi-nemesi sérelmi politikát a különböző rendű, etnikumú és felekezetű polgárok összefogása, az egész társadalmat átfogó érdekegyesítés irányába mozdította el. Batsányi, Kazinczy, Kármán kulturális síkon igyekezett kapcsolatot teremteni a régi nemesi hagyományok és a megújulás igénye között. Miközben óvták az

alkotmányt és a régi szabadság gondolata köré szövődő történeti önértelmezést, a nemzet autonómiáját nyelvi, oktatási, művelődési kérdésekben bővítették volna, ezzel egyszersmind a nyugati nemzetekhez való kulturális felzárkózást is célul tűzték ki.

A „felvilágosult rendiség” e törekvései és elképzelései, ellentétben Hajnóczy József egyidejű megnyilatkozásaival, nem jutottak el a jogegyenlőség gondolatáig. Viszont viszonylag széles körben örvendtek népszerűségnek, s ami még fontosabb: a jakobinus mozgalom vérbefojtása után is neves képviselőkre leltek. Az 1800-as, 1810-es, 20-as évek Magyarországon a művelt birtokos nemesség és a plebejus értelmiség soriban a legtöbben úgy gondolták, hogy a központosított állam – akár a Habsburg, akár napóleoni – a zsarnokság veszélyét testesíti meg, az újításokat tehát csak a régi intézmények bázisán, a társadalmi önszerveződés körében lehet kivitelezni. E lazább-szorosabb szálakon összekötődő csoport álláspontját a Tudományos Gyűjteményben Fejér György fejtette ki világosan, aki szerint Magyarország berendezkedése a nyugati keresztény civilizáció szerves részeként, történetileg formálódott ki, fennmaradása azon múlik, sikerül-e a honi intézményeket a „kor szelleméhez” igazítani. Fejér értelmezésében az ősi alkotmányt meg kell óvni a külső beavatkozásoktól, viszont az idők szavát megértő művelt nemességnek önként kell a reformok élére állnia: a kultúra fejlesztése, az oktatás színvonalának emelése, különféle társadalmi csoportok együttműködése, a mezővárosok országgyűlési képviselője, a nemesség adózása és az úrbéri terhek mérséklése egyaránt feltétele a nemzeti megmaradásnak.

A rendi-nemesi sérelmi politika 17. századi hagyományait és a „felvilágosult rendiség” mérsékelt reformprogramját a reformkori ellenzéki liberálisok a jogegyenlőség normája jegyében fogalmazták újra. Az örökváltság programja szerint a társadalom érdekességét megteremteni és a nemzeti szabadságot megóvni immáron nem a rendi válaszfalak felett, hanem ledöntésével lehet. Az 1830-as években Kölchey, Wesselényi és Deák következetesen érvényesítették a jogegyenlőség egyetemes természetjogi normáját, de a racionális szerződéselméletek logikáját és az államközpontú jozefinizmus szellemi örökségét nem fogadták el. Felfogásuk szerint a történeti intézmények keretei között, a társadalmi önszerveződés terepén kell kibontakoztatni a nemzeti szabadságot és előrevinni polgárosodást. Az alkotmányosságot az országgyűlés, a vármegyei testületek és a vallásszabadságot is magába foglaló sarkalatos törvények megerősítése biztosítja; a jogegyenlőséget a mezővárosi közösségek szabadságára és a helyi önkormányzatok bővítésére lehet alapítani – hangoztatták. A liberális reformellenzék programját az Athenaeum hasábjain Pulszky Ferenc és Horváth Mihály történeti fejtegetésekkel támasztotta alá. Élesen elutasították a felvilágosult abszolutizmus szellemi örökségét és társadalom felett gyámkodó

állam poszt-jozefinista koncepcióját. Értelmezésük szerint a reformok csakis a történeti fejlődés sajátos viszonyaihoz igazodva, a régi magyar berendezkedés védelmével és megújításával képzelhetők el.

Az 1841-ben zászlót bontó Pesti Hírlap szerkesztője, Kossuth és elvbarátai ugyancsak a magyar szabadság hagyományos értelmezéséből indultak ki, amikor az ellenzéki liberalizmus programját végleges formába öntötték. Az országgyűlés, a vármegye, a vallásszabadságot is magába foglaló sarkalatos törvények, a mezővárosok szabadságát és a községek valaminő önigazgatását biztosító szokásjog – ezek voltak azok az alapok, amire a polgárosodás programját felépítették. Következtesen érvényesítették a jogegyenlőség egyetemes normáját, de nem a racionális szerződéselméletek és a poszt-jozefinizmus állközpontú értelmezése szerint, hanem a magyar rendi-nemesi értékvilág hagyományos érveivel összefonva. Eszükbe sem jutott, hogy az új jogelveket írott alkotmányban vagy aprólékos jogszabályokban rögzítsék, mondván, a törvény csak a nyilvános vitákban kiérlelve, illetve a mindennapi élet terepén formálódva, a szokásjog részeként érheti el célját. Ezen felül ragaszkodtak ahhoz, hogy Magyarország leendő polgári berendezkedése a történetileg kialakult intézményrendszerhez igazodjon; a vármegyék önkormányzatára, illetve a mezővárosok szabadságára építették volna föl a nemzet népképviseletét.

Külön hangsúlyoznunk kell, hogy a bécsi kormányzásoktól független, az országgyűlésnek felelős önálló kormányzat igénye már 1842-ben, a centralisták fellépése előtt megjelent a Pesti Hírlapban. Pulszky Ferenc ezt az igényt a régi önkormányzatok megőrzésével egyeztette össze. Élesen elutasította a francia, a porosz és a jozefinista gyámkodó állam koncepcióját. Az angol példa alapján szűkre vonta kormányzat jogkörét, s az ország működésében a társadalmi önszerveződésnek szánt volna nagyobb szerepet. Pulszkyal egybehangzóan érvelt Kossuth: a francia típusú centralizációban a zsarnokság veszélyét, az angollal rokon magyar önkormányzatiságban a szabadság zálogát látta.

Az ellenzéki liberálisprogramból és e program érlelődésének folyamatából világosan látszik, hogy a rendi-nemesi hagyományok ellenzéki liberális felhasználása nem csupán retorikai bravúr volt, hanem ott húzódott mögötte a reformok ügyét és a nemzet szabadságát együtt képviselő politikai csoport közös történeti identitása és erkölcsi meggyőződése. Kossuth és elvbarátai büszkéek voltak arra, hogy az önmagát kormányzó magyar társadalmat soha nem tudta tartósan maga alá gyűrni az állami bürokrácia. S őszintén hitték: ha a társadalom az örökvaltság révén megerősödik, a fennálló önkormányzatok a jogegyenlőség normája szerint kibővülnek, s lépcsőzetesen kiépül a népképviselet és a törvényhozásnak

felelős kormányzat, akkor a saját sorsát a maga kezébe ragadó Magyarország belátható időn belül a nyugati polgárosodás legfelső grádicsára léphet.

A disszertáció témakörében megjelent publikációk:

A magyar liberális elit közös nemzetiségpolitikai koncepciója, 1849-1868. In: *Kút*, 2005. 2. sz. 43-66.

Politikai és kulturális közösség a liberális politikai gondolkodásban az 1840-es években. In: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.): *Állam és nemzet a XIX-XX. században*. Debrecen, 2006. 238-247.

„Alkotmányosság és nemzetiség” – államközösségi és kultúrközösségi koncepciók az 1840-es évek Magyarországon. In: Gergely Jenő (szerk.): *A múlt feltárása előítéletek nélkül*. ELTE-BTK, Budapest, 2006. 27-60.

A magyar liberális-nacionalista nemzetfogalom vizsgálatának elméleti kerete és európai kontextusa. In: *Sic Itur ad Astra*, 2006. 3-4. sz. 19-86.

A magyar liberális-nacionalizmus nemzetfogalma a „Kelet népe-vita” időszakában, 1841-1843. In: *Századvég*, 2007. 2. sz. 31-72.

Természetjog és/vagy ősi szabadság – a reformkori magyar liberalizmus eszmetörténeti háttere. In: Anka László – Rácz János (szerk.): *„Mégy-e előre fajzatom?” Kandeláberek a magyarság útján a 19-20. században*. Budapest, 2008. 9-23.

Kossuth és a Pesti Hírlap hagyományelvűsége, 1841-1843. In: Cieger András (szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Bp. Atelier, 2009. 137-161.

„A hazának szent neve nem csatolja magát a föld porához”. Az államterület és a nemzet a reformkori ellenzéki liberális gondolkodásban. In: Cieger András (szerk.): *Terek, tervek, történetek. Az identitás történetének térbeli keretei*. 2. Bp. 2011. 59-84.

Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója és a Deák-párt által képviselt alkotmányos-nemzeti hagyomány, 1860-1868. In: *Aetas*. 2012. 1. sz. 105-124.

A folytonosság keskeny ösvényén – vagy széles országútján? Recenzió Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus, 1790-1848. c. könyvéről*. In: *Modern Magyarország*. 2012. 1. 203-223.

Adalékok az 1790-es rendi mozgalom eszmetörténeti hátteréhez. In: Fazekas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás”. Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 2013. 137-148.

„Történetpolitikai tanulmányok” a reformkorban. Pulszky Ferenc és Horváth Mihály koncepciója a magyar társadalomfejlődés lehetőségeiről. In: *Modern Magyarország*. 2014. 1. sz. 9-28.

